

УДК 373.3.013.3

ДІАГНОСТИКА І ДИДАКТИЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ МОТИВАЦІЇ УМІННЯ ВЧИТИСЯ

Уміння вчитися у молодших школярів полівмотивоване. Динамічність мотивації зумовлена як віковими, так й індивідуальними особливостями ставлення дітей до навчального пізнання, сформованістю загальної готовності до навчання, впливом середовища класу і сім'ї. Визначено дидактичні умови успішного формування в учнів позитивної мотивації учіння: забезпечення суб'єктності позиції учня, гуманізація навчальної взаємодії, урізноманітнення організаційних форм навчання, справедливе оцінювання, сприятливе навчально-розвивальне середовище, емоційність і проблемність змісту і методики навчання.

Ключові слова: молодші школярі, уміння вчитися, полівмотивованість учіння, дидактичні умови, формування позитивної мотивації.

В умовах запровадження оновленого змісту початкової освіти на засадах компетентнісного підходу результатом навчання є сформованість у молодших школярів ключових та предметних компетентностей, які завоюються особистістю в активній навчальній діяльності і є індивідуальною здатністю.

Мотиваційний компонент уміння учнів вчитися є базовим для становлення молодшого школяра як суб'єкта учіння, оскільки саме він спонукає до активного навчального пізнання [1]. «Навчання по-різному впливає на розумовий розвиток, залежно від того, наскільки успішно воно виховує в учнів повноцінні мотиви учіння. Дослідні дані

Савченко

Олександра Яківна –

дійсний член (академік) НАПН України, академік-засновник НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, заслужений працівник народної освіти України, лауреат Державної премії України в галузі освіти. Почесний професор низки педагогічних університетів. Фахівець у галузі загальної педагогіки, дидактики та методики читання у початковій школі. Автор педагогічної системи розвитку пізнавальної активності й самостійності молодших школярів. Брала активну участь у підготовці законодавчої бази і формуванні стратегії розвитку української освіти й науки. Є одним із розробників Національної програми «Освіта», Національної доктрини розвитку освіти України. Голова Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні. Голова Всеукраїнської асоціації імені Василя Сухомлинського. Входить до складу редколегій низки фахових видань. Опублікувала понад 600 наукових праць.

свідчать, що структура навчальної діяльності, адекватна цілям навчання, є чинником формування в учнів не лише системи операцій і знань, а й пізнавальних інтересів, бажання вчитися, допитливості, любові до книги, прагнення до самоосвіти» [1, с. 4–19]. Водночас мотиваційне забезпечення учіння молодших школярів залишається складною проблемою, яка потребує комплексних дидактичних досліджень, використання педагогічної діагностики, забезпечення системного формувального впливу впродовж усієї початкової школи.

Серед ключових компетентностей, що формуються у молодших школярів, пріоритетним є вміння вчитися, оволодіння яким за відсутності цілеспрямованого формування становить для дітей значні труднощі. Досліджуючи проблему формування у молодших школярів вміння вчитися як ключової компетентності, ми визначили необхідність системного та індивідуально спрямованого забезпечення даного процесу [2]. Цей аспект в умовах сучасної ситуації функціонування початкової школи не вивчено на належному рівні.

Мета статті – висвітлення основних результатів дослідження стану сформованості в молодших школярів мотивації до самостійної навчальної діяльності; обґрунтування сукупності дидактичних умов, які сприяють формуванню повноцінної мотивації учіння.

Мотивація навчання (цілі, потреби, інтереси) спрямовує й організовує процес пізнання, надає йому спонукального особистісного значення. Мотиви, які безпосередньо не пов'язані з діяльністю, але позитивно впливають на її успішність, є *зовнішніми*. До них, наприклад, можна віднести позитивне ставлення дітей до школи, загальну допитливість, довіру до вчителя, готовність сприйняти його цілі, прагнення мати певні речі, змінити свій статус тощо.

Внутрішні мотиви пов'язані безпосередньо із самим процесом учіння і його результатами. Внутрішня мотивація учіння виникає поступово, у багатьох учнів початкових класів вона нестійка й залежить від ситуації (цікаве завдання, змагальність, підтримка вчителя та ін.). Мотиви учіння в кожній дитини — глибоко особистісні, індивідуальні. Зовнішня поведінка учня, його ставлення до навчання – це «вершки» від багатьох корінців, що живлять бажання вчитися й долати пізнавальні труднощі.

Відомо, що мотиви учіння школярів дуже різні, найбільш значущою для ефективності навчальної діяльності й саморозвитку учнів є мотивація, зумовлена інтелектуальними почуттями й досягненнями та пізнавальними інтересами [3]. Конструюючи навчальний матеріал для вивчення цієї сфери, ми враховували особливості умов навчання у початковій школі. У відповідному віці діти слабо володіють здатністю вільно і точно висловлювати свої думки, здійснювати рефлексію мотивів; усвідомлення молодшим школярем себе як учня, своєї поведінки далеко не завжди є адекватним. Тому для вивчення цьо-

го компонента, доцільна, на нашу думку, комплексна методика [2, с. 177–187]. Зокрема, ми використовували:

- опосередковані методики (метод спостережень, бесіди з учителем і учнями, бесіди з батьками або анкетування, аналіз успішності учнів);
- «прямі» методики (бесіда-інтерв'ю, анкетування), розповіді або твори дітей («Мій шкільний день», «Мої друзі», «Книжка, яку я раджу прочитати»)

У 3–4-х класах у дітей є певний досвід участі у письмових опитуваннях. Наведемо результати виконання учнями завдання: вибрати 4 судження з 10 запропонованих, які стосуються ставлення до навчальної діяльності (табл. 1).

Таблиця 1

Вибір учнями відповідей щодо свого ставлення до навчання, %

Запитання: «Вчуся тому, що...»	3-й кл.	4-й кл.
Хочу одержати похвалу вчителя	19	14
На уроках цікаво	56	48
Дізнаюсь щодня щось нове	44	31
Хочу потім одержати хорошу роботу	11	22
Не хочу бути гіршим за інших	7	4
Кожен повинен працювати	2	6
Бо вдома мені не цікаво	3	–
Мій друг дуже гарний учень	6	4
Батьки карають за погані оцінки	2,2	0,7
Щоб батьки мною пишалися	18	20

Якісний аналіз одержаних відповідей та їх інтерпретування дає змогу зробити такі висновки:

1. Для молодших школярів 3–4-х класів характерний широкий діапазон мотивів учіння, отже, цей процес є *полівмотивованим*.
2. Для опитаних груп школярів характерне переважання мотивів, пов'язаних із внутрішньою мотивацією, тобто зі ставленням до пізнавальної складової учіння. Зокрема, у третіх і четвертих класах найбільшу кількість виборів мали варіанти відповідей «на уроках цікаво» і «я щодня

дїзнаюь щось нове». Але розподїл вїдповїдей за цими показниками в класах рїзний: у четвєртих класах дїти частїше вибирають варїант – потреба пїзнання, а у третїх – цїкавостї й їнтересу.

3. Виявлено нову тенденцїю розвитку мотивацїї учїння молодших школярїв, яка характеризує зростання ваги соцїальних мотивїв учїння. Це засвїдчує вибїр учнями таких вїдповїдей: *«хочу вчитись, щоб потїм одержати гарну роботу»*; *«вчуся бо кожен повинен працювати»*. Частка таких вїдповїдей сягає в 4-х класах 22 %, що можна пояснити зростанням впливу соцїального середовища, усвїдомленням частиною дїтей складностї дорослого життя і потреби самостїйної працї.
4. Незначну кїлькїсть виборїв одержали положення, якї фїксують ставлення дїтей до навчання через ситуацїю вибїркового спїлкування (*«мїй друг дуже гарний учень»*) і змагальностї (*«бо не хочу бути гїршим за їнших»*). Можна вважати, що цї мотиви у дїтей такого вїку впливають на процес учїння опосередковано й вибїрково.
5. Як можна було передбачити, сильним мотивом учїння у дїтей цього вїку є ставлення до їхнїх навчальних успїхїв учителя і батькїв. Тому в усїх класах досить помїтний вїдсоток вибору учнями мотивїв: *«вчусь, бо хочу одержати похвалу вчителя»*, *«хочу, щоб батьки мною пишалися»*.

Отже, одержанї данї засвїдчують *полївмотивованїсть* навчання сучасних молодших школярїв і нову тенденцїю – майже врівноваженїсть мотивїв, що визначають активнїсть пїзнавальної сфери, і широких соцїальних мотивїв (вїдповїдальнїсть перед значущими для себе людьми, орієнтацїя на майбутнє, розумїння неохбїдностї вчитися). Тому в обстежених класах, де працюють методично грамотнї й сумлїннї педагоги, мотивацїйного вакууму в учнїв 3–4-х

класів ми не спостерігали, але співвідношення між зазначеними групами мотивів у різних класах помітно відрізняється.

Спостереження й бесіди з учнями і вчителями підтверджують загальне позитивне ставлення молодших школярів до школи, їхню допитливість, розумову активність, безпосередність, відкритість. Водночас привертають увагу такі ознаки нерозвиненості мотивації учіння: ситуативність (хиткість) виявів інтересу, нестійкість вольових зусиль, емоційного стану, слабка усвідомленість учнями своїх пізнавальних потреб (вагаються у визначенні, який навчальний предмет їм найбільше подобається, що в них найкраще виходить у навчанні тощо). Чимало дітей свою позицію учня як суб'єкта учіння визначили лише за оцінками вчителя, а не через усвідомлення свого ставлення до навчання й реальні досягнення та ін.

За результатами проведеного дослідження встановлено, що *для формування повноцінної мотивації учіння молодших школярів необхідно будувати навчальний процес відповідно до комплексу таких дидактичних умов:*

- цілеспрямоване формування в учнів позитивного ставлення до навчання, як особливої цінності їхнього життя;
- гуманне ставлення вчителя до всіх учнів незалежно від їхніх успіхів у навчанні, підтримка прагнень самостійно думати і діяти;
- формування суб'єктно-суб'єктної позиції учня;
- формування допитливості, пізнавального інтересу, дослідницької позиції;
- збагачення змісту навчання особистісно орієнтованим, емоціогенним матеріалом, а методики – проблемно-дослідницькими задачами;
- створення сприятливого навчально-розвивального середовища;
- збагачення пізнавальних процесів інтелектуальними почуттями учнів;
- виховання відповідального ставлення до процесу й результату навчальної праці, зміцнення почуття обов'язку, волі.

Реалізація кожної з цих умов потребує тривалої, узгодженої роботи вчителя, вихователя і батьків. Підкреслимо, що не слід сподіватися на швидкі зміни у виявах позитивної мотивації учіння, виховання учнів, адже в кожного різні навчальні можливості й потреби. Організація навчання, тобто зовнішні умови, опосередковано впливає на мотивацію учіння, яка є глибоко внутрішнім індивідуальним процесом і не може бути негайним наслідком ізольованого використання навіть дуже ефективного засобу (скажімо, дидактичних ігор, безбального оцінювання тощо).

Стосовно формування позитивної мотивації таке спрощення зумовлює поспішні висновки: наприклад, не вивчив учень вірша – лінивий; ніяк не за-

пам'ятає правило – не хоче вчитися; не виконує швидко вказівок учителя – просто упертий. Бажання вчителя «розкласти по полицках» учнів на гарних і поганих зумовлює примітивність педагогічних засобів впливу на дитину.

У реалізації зазначених умов ми орієнтували вчителів на вдумливе й повне використання *мотиваційної функції підручника*.

Зокрема, стосовно підручників з літературного читання це передбачало:

- забезпечення емоційності навчання (емоційна насиченість змісту навчального матеріалу, добір інформації з погляду її значущості для молодших школярів, цікаві візуальні матеріали);
- процесуальне забезпечення мотиваційної функції (завдання на аналіз мотиваційної сфери дійових осіб твору; автора: організація засобами підручника навчальної діяльності школярів; індивідуальні, парні та групові форми роботи; ігрові ситуації, драматизації тощо; формулювання запитань; заохочення учнів до висловлювання власної думки [4, с. 28]).

У навчальній діяльності для самостійного досягнення очікуваного результату потрібна особлива зосередженість розумових і вольових зусиль. Це відбувається, коли діяльність учня цілеспрямована, він усвідомлює й «приймає» мету, а не йде лише у «фарватері цілі, яку накреслює вчитель» (Г. І. Щукіна).

Серед пізнавальних мотивів керованим і найзначнішим є *пізнавальний інтерес*, який виникає і зміцнюється в ситуації пошуку нових знань, інтелектуального напруження, самостійної діяльності. Тому, якщо перед учнями ставляться лише готові цілі, а знання тільки повідомляються й закріплюються, активність згортається, інтерес згасає. Основою успішного мотиваційного розвитку молодших школярів із різними навчальними досягненнями є гуманізація навчальної взаємодії, яка сприяє суб'єктності навчання, коли молодший учень реально може виявити здатність до самостійного учіння.

Які актуальні потреби дитини має задовольняти навчальна діяльність? Насамперед – *потребу в особистому контакті з учителем на уроці (прагнення дістати схвалення, підтримку своїх дій), відчуття право висловлюватись, ставити запитання, мати власну думку*. Характерна риса поведінки молодших учнів з учителем – їхня «демократичність», мимовільність реакцій. Дитині, особливо першокласникові, дуже хочеться, щоб учитель особисто їй приділяв увагу на уроці; звертався до неї, називаючи на ім'я, а не на прізвище; якимось виділяв голосом, поглядом, жестом. Нерідко молодші діти прагнуть різними способами привернути увагу вчителя, що для них є особистісно важливим.

Для мотивації навчання молодших школярів важливим стимулом є *розподіл уваги вчителя між учнями на уроці*. Рівномірно розподілити увагу на одному уроці об'єктивно неможливо, але в межах робочого дня (впродовж

усіх уроків) треба прагнути, щоб жодна дитина не залишилася поза контактом з учителем.

Спостереження за роботою вчителів експериментальних класів дає можливість стверджувати про значний ресурс індивідуальних навчальних контактів з учнями на уроці.

Мотивація навчального спілкування залежить і від швидкості та справедливості реакції вчителя на непередбачені ситуації поведінки учнів. Не потрібно часто зауважувати дітям, які повільно працюють або відволікаються під час роботи. Доцільно зосередити увагу на позитивному прикладі, звертаючись до всіх, називати й окремих учнів. Позитивний емоційний фон мовленнєвої поведінки вчителя на уроці створюють невербальні сигнали, які він подає учням, коли виразом очей, рухами засвідчує своє ставлення. Наприклад: «Я тобою цікавлюсь!», «Я хочу, щоб ти все зрозумів!», «Тобі залишилось ще одне зусилля, зроби його», «Зараз я підійду до тебе».

Треба обережно користуватися зауваженнями, цінувати не стільки «класичну» учнівську позу, скільки вміння дитини слухати, зосереджуватися на головному, бо більшість інформації на уроці надходить через органи слуху. Тому *гострота, довільність, чіткість слухового сприймання учнів мають бути об'єктом доброзичливої уваги педагога.*

Гуманні стосунки на будь-якому уроці й поза ним мають *утверджувати людську гідність кожного учня*, здібного і не здібного, запобігати виникненню страху перед покаранням, приниженням. Якщо на уроці встановлюються такі стосунки, дитина не боїться висловити свою думку, яка може не збігатися з по-

зицією більшості й навіть учителя, реалізуючи своє право бути мислячою особистістю. У зв'язку з цим ми заохочували вчителів до рефлексивних суджень, стосовно ситуацій навчального спілкування з учнями (табл. 2)

Таблиця 2

**Заохочення вчителів до рефлексивних суджень
(у контексті мотивації учіння)**

<p>Доповніть: Доброзичливо ставлюсь до дітей, тому...</p>	<p>Не минаю можливості пошуткувати з учнями, тому прагну...</p>	<p>Вчуся жартувати, навіть якщо в мене поганий настрій або...</p>	<p>Вчуся ставитися з гумором до власної персони, тому я ...</p>
<p>Позиція:</p> <ul style="list-style-type: none"> • прагну зрозуміти причини дитячого сміху; • свої тривоги беру на себе; • пам'ятаю себе дитиною; • використовую всі можливості для самонавіювання щоб зберегти добрий настрій; • хвилини перед уроком використовую для того, щоб налаштуватись на позитивне 	<p>Розширення тем спілкування:</p> <ul style="list-style-type: none"> • чи говорите з дітьми про речі, не пов'язані з навчанням; • чи захоплюєтесь дитячими мультфільмами; • чи збираєте карикатури, цікаві історії, шкільні анекдоти; • чи вигадуєте з дітьми веселі справи 	<p>Ресурси гумору...</p> <ul style="list-style-type: none"> • Запам'ятовую й аналізую жарти інших; • вигадую для дітей веселі записки, листи; • читаю на ніч гумор; • треную спостереження, уяву; • заохочую дітей бачити комічне; • беру участь разом із дітьми у драматизації 	<p>Настанова на позитивне</p> <ul style="list-style-type: none"> • Навчаюсь планувати день з оптимізмом; • бачу себе збоку; • не звинувачую дітей, якщо не вкладаюсь у план уроку; • спілкуючись з агресивними батьками, стаю на бік дитини

Турбота про емоційне благополуччя дитини на уроці аж ніяк не зменшує уваги вчителя до виховання в молодших школярів *довільності дій, зосередженості уваги, вольових зусиль* для досягнення кращих навчальних ре-

зультатів. Тому під час засвоєння нового матеріалу, коли є потреба домогтися гостроти уваги учнів, учителю доречно використовувати у своєму мовленні логічну паузу, логічний наголос, виразний жест, вольове забарвлення голосу, зовнішні опори, що фіксують «маршрут» його пояснення.

Отже, у вихованні бажання вчитися головне – у *внутрішньому змісті, тобто в тих стосунках, які виникають і розвиваються у навчальній діяльності між учителем та учнями. Дуже важливо, щоб розумна вимогливість поєднувалася з неоціненною рисою гуманного вчителя – умінням не пропускати момент, коли дитині особливо потрібні допомога та увага.* Педагогам не завжди вдається розпізнати психічні стани учнів під час уроку. Проведене нами анкетування виявило, *що вчителі найкраще розрізняють і швидко реагують на такі стани молодших школярів, як зосередженість, старанність у роботі, втома, тривога, страх і радість.* Серед психічних станів дітей, які вчителі слабо розпізнають, а отже, належною мірою не зважають на них під час уроку: *сумніви, нудьга, сум, образа, натхнення, сором, задоволення, злість.*

Від того, наскільки адекватно вчитель розпізнає психічні стани дітей, їхні почуття, залежать своєчасність і адекватність емоційної регуляції навчально-пізнавальної діяльності молодшого школяра, що, у свою чергу, впливає на мотивацію учіння.

Особливо значущою для молодших школярів є *педагогічна підтримка вчителя й однокласників під час переживання тривоги, хвороби, невпевненості.* Наприклад, як зустрічають у класі дитину яка прийшла після тривалої хвороби. Один учитель говорить; «Як добре, що ти видужав. Ми тебе згадували. На перерві я тебе про все розпитаю...». Тоді й багато дітей підходять до нього розпитують, щось показують. Наприкінці дня вчитель цікавиться: «Як у тебе минув день? Чим тобі допомогти?». На жаль, інколи буває по-іншому: «Ось ти прийшов, і знову одні зауваження. Як тебе не було, то ніхто й не смикав Оленку». Тільки так – із вірою в учня й підтримкою його зусиль можна *«олюднити»*, вмотивувати стосунки у навчальному процесі, адже навчання, як підкреслював В. О. Сухомлинський, – не механічне передавання знань учителем учневі, а складні моральні відносини. Абстрактні моральні категорії дитина цього віку усвідомлює через конкретне ставлення до себе вчителя й товаришів. І якщо педагог не знає міри у вимогливості, то малюк вважатиме його несправедливим, у нього погіршиться ставлення до навчання. *Тому ніколи не можна досягати успіхів у навчанні за будь-яку ціну — несправедливі вимоги, перевтому, залякування дітей тощо* [6, с. 454].

Позиція гуманного вчителя – *за зовнішніми ознаками «прочитати» внутрішній стан учнів,* уміти знаходити контакт, спрямовувати зусилля не на боротьбу з поганим, а на зміцнення, розширення доброго, розумного, що є в кожній дитині. Саме від довіри й поваги до вчителя найкоротший шлях до позитивного ставлення учня до навчання і школи загалом.

Неодмінна умова особистісно орієнтованого спілкування вчителя з учнями – *вміння володіти словом*. Точність, доступність, однозначність запитань учителя – дуже важливі, але недостатні характеристики педагогічного мовлення. Без емоціогенного впливу слова на уроці не можна створити сприятливий психологічний клімат, викликати позитивні інтелектуальні почуття: здивування, захоплення, сумнів, очікування нового.

Економно й точно користується словом учитель-майстер: доречна пауза, виразне мовлення, точний жест, яскрава інтонація, гумор. Наприклад, заборона може звучати як вимога, наказ, розпорядження, попередження, вказівка, порада, натяк, рекомендація, осуд, наполягання, повчання, докір, пропозиція,

Якщо учень є об'єктом впливу вчителя, це виявляється у його пасивній позиції виконавця. Суб'єктність навчання орієнтована на ситуації співпраці, діалогу, передбачає самооцінку, рефлексію школярів. Типові ознаки авторитарного й особистісно орієнтованого стилів організації навчальної діяльності молодших школярів наведено в табл. 3.

Таблиця 3

Типові ознаки різних стилів спілкування вчителів з молодшими школярами

Учень – об'єкт	Учень – суб'єкт
<p><i>Вчитель:</i> мету уроку, як правило, повідомляє сам. У процесі пояснення: подає матеріал, проходить тему, «озброює» знаннями, повідомляє і передає знання; бореться за якість, викорінює помилки, постійно контролює, сам перевіряє й оцінює; надає перевагу фронтальним завданням, не довіряє успіху «слабких» учнів, авансує «сильних», налаштований більше на труднощі й невдачі, ніж на успіхи дітей, часто перериває висловлювання учнів: «Не запитуйте зайвого, я сам скажу...», «Робіть тільки так, як я сказала...», «не почну, поки всі не сядуть рівно...»; уникає методик, як передбачають вільне спілкування, робочий шум, зміну середовища класу.</p>	<p><i>Вчитель:</i> до визначення мети уроку залучає учнів; не озброює знаннями, а створює умови для їх активного засвоєння; розвиває самостійність, підтримує її емоційно й діяльнісно; створює ситуації успіху; заохочує до діалогу, виявлення особистого ставлення до виконуваної роботи: пропонує завдання на вибір, заохочує взаємонавчання; виправляє учнів, спираючись на позитивне; уникає гіперопіки; часто використовує парну й групову роботу; формує здатність до рефлексії, зміцнює бажання досягти успіху; залучає до самооцінювання; заохочує рефлексивні судження; активізує життєвий досвід.</p>

Емоціогенним стимулом мотивації учіння молодших школярів є використання на уроках дидактичних казок і дидактичних ігор (лінгвістичних, музичних, математичних). Дидактична казка – поліфункціональний метод, який відповідає особливостям сприймання і світорозуміння молодших учнів. «Через казкові образи у свідомість дитини входить слово з його найтоншими відтінками; воно стає сферою духовного життя дитини, засобом відбиття думок і почуттів – живої реалії мислення» [7, с. 54].

Підтримує емоційність навчання, образне мислення й мовлення дітей побудова уроків з елементами драматизації, римованих завдань, включення в навчальні діалоги ігрових персонажів, використання технічних засобів. Якщо в учителя є відповідні технічні засоби, доречне залучення яскравої, динамічної інформації, яка добре підживлює позитивні емоції, увагу дітей усього класу.

Отже, емоційне забарвлення думки, яке виникає під впливом емоційної насиченості змісту навчання, незвичних способів постановки завдань, «емоціогенних» методів, ефективно стимулює внутрішню активність молодших учнів, бажання вчитися. На розвиток особистості зовнішні умови прямо не впливають, але внутрішні чинники не залишаються незмінними під впливом зовнішніх. Завдяки взаємодії сприятливих зовнішніх умов і внутрішньої готовності дитини вчитися успішно розвивається її допитливість, поступово формується пізнавальний інтерес, у якому переплітаються інтелектуальні, вольові та емоційні компоненти.

Сприятливий емоційний фон для мотивації навчання створює використання музики в різних формах: музичні позивні окремих уроків (наприклад, образотворчого мистецтва, музики, рідної мови, фізкультури), застосування музики під час фізкультхвилинок, виконання деяких видів самостійних завдань під тихе звучання музики (зокрема ліплення, малювання, опис природного явища, складання творів за уявою). У нашому дослідженні ми рекомендували вчителям використовувати фонову музику з різними функціями: релаксування, активізації, заспокійливу, організаційну.

Оцінювання вчителем навчальних досягнень учнів сильно впливає на формування в них позитивного чи негативного ставлення до навчальної діяльності, самооцінку своїх навчальних можливостей.

На зв'язок оцінки з навчальною активністю, самооцінкою, інтересом учнів до навчання наголошено в багатьох дослідженнях В. О. Сухомлинського, Ш. О. Амонашвілі та ін. Водночас оцінка-бал – лише один із засобів мотивації, вона не повинна витіснити внутрішніх мотивів, що є більш тривалими і значущими. У початкових класах мають домінувати вмотивовані оцінювальні судження вчителя, які допомагають учневі усвідомити, як саме він справився з роботою, що вийшло добре, у чому помилка, як її краще виправити. *Змісто-ве оцінювання* стимулює дітей до праці, до самовдосконалення. Тому в цих висловлюваннях слід передавати схвалення, підтримку в різній словесній формі (*впорався з роботою, зможеш і надалі добре вчитися*); перспективу удоско-

налення, поради щодо одержання допомоги і т. ін. Спостерігаючи, як учитель проводить вербальне оцінювання, діти поступово засвоюють, як треба аналізувати свою роботу, здійснювати взаємний контроль і оцінювання.

Саме мотиваційну функцію контролю й оцінювання навчальних досягнень учнів указано першою з-поміж тих, якими має керуватися вчитель початкових класів [8]. До чинників, що стимулюють позитивну мотивацію молодших школярів у цьому документі, який підготовлено за нашою участю, віднесено безбальне оцінювання за позитивним принципом, що передусім передбачає врахування рівня досягнення учнів, а не ступеня їхніх невдач, формування в дітей самооцінювання тощо.

Для формування позитивної мотивації учіння важливо правильно користуватися критеріальним і відносним оцінюванням. У процесі відносного оцінювання дитина порівнюється сама із собою, зі своїми здобутками: з чого почала і чого досягла. Таке оцінювання показує сходинки розвитку конкретної дитини. Чи треба дітей порівнювати між собою у процесі оцінювання? Зазвичай це негативно впливає на емоційне самопочуття школяра й на відносини між учнями, які стабільно мають слабкі знання, і тими, хто одержує найвищі бали. Якщо вчитель час від часу вдається до порівняння навчальних досягнень дітей, то це має не принижувати їхню гідність, а навпаки, стимулювати до взаємодопомоги й підтримки, не роз'єднуювати дитячий колектив.

Будь-яка оцінка суб'єктивна, хоча вчителі користуються одними нормативами визначення рівнів навчальних досягнень. Анкетування вчителів і спостереження уроків свідчать, що більшість педагогів по-різному (і з великими розбіжностями) використовують можливості уроків для оцінювання робіт своїх вихованців, перевага надається оцінним судженням і балам, але *майже не практикується самооцінювання учнів.* Це означає, що суб'єктом контрольного-оцінювальної діяльності є лише вчитель. За таким підходом він сам перевіряє зроблене, оцінює, висловлює остаточну думку, тому поступово учні звільняються від потреби себе контролювати й оцінювати; бо їхні дії із самоконтролю й самооцінки стають зайвими. Недостатньо використовуються на практиці *перспективна й відтермінована оцінка*, що справляють на дітей позитивний вплив, якщо вчитель чітко й доброзичливо роз'яснює, за яких умов учень може досягти значно вищої оцінки. Важливо розкривати кожній дитині, як відбувається *саме її рух за сходинками пізнання.* Особливо це стосується оцінних суджень щодо якості роботи учнів із низьким рівнем навчальної мотивації.

Підсумовуючи викладене, наголосимо, що навчання молодших школярів полівмотивоване, формування повноцінної мотивації потребує системних впливів. Співвідношення між зовнішніми й внутрішніми стимулами учіння молодших школярів динамічне, що зумовлене як віковими, так і індивідуальними особливостями ставлення дітей до пізнання, сформованістю загальної готовності до навчання, впливом навчального та сімейного середовища.

У процесі дослідження визначено вияви негативного впливу на мотиваційний складник учіння, зумовлені різними чинниками (порушення довіри між учнем і вчителем, складнощі в міжособистісних стосунках між однокласниками, неувважність батьків до навчальних проблем дитини, висока «вартість» навчальних досягнень окремих дітей, несправедливе оцінювання тощо).

Найважливішими дидактичними умовами успішного формування в учнів позитивної мотивації є забезпечення суб'єктності навчання, гуманізація навчальної взаємодії, урізноманітнення організаційних форм, справедливе оцінювання, сприятливе розвивальне середовище, емоційність і проблемність змісту та методики навчання.

Перспективними напрямками дослідження зазначеної проблеми вважаємо пошук засобів реалізації індивідуального підходу у формуванні позитивної мотивації учіння, висвітлення особливостей його процесу з урахуванням контексту роботи учителя в класах різної наповнюваності, запровадження методики формування оцінювання.

Список використаних джерел

1. *Костюк Г. С.* Навчально-виховний процес і психологічний розвиток особистості / Г. С. Костюк. – К., 1989.
2. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / за ред. О. В. Овчарук. – К. : К.І.С., 2004. – 112 с. – (Бібліотека з освітньої політики).
3. *Коробко С. Л.* Робота психолога з молодшими школярами : метод. посіб. / С. Л. Коробко, О. І. Коробко ; за ред. С. Д. Максименка. – 2-ге вид. – К. : Літера ЛТД, 2008. – 416 с.
4. *Кодлюк Я. П.* Теорія і практика підручникотворення в початковій школі : підруч. для магістрантів і студентів пед. ф-тів / Я. П. Кодлюк. – К. : Наш час, 2006. – 368 с.
5. *Савенков А. И.* Маленький исследователь. Как научить младшего школьника приобретать знания / А. И. Савенков. – Ярославль : Академия развития, 2002. – 208 с.
6. *Сухомлинський В. О.* Вибрані твори : у 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1976. – Т. 2.
7. *Сухомлинський В. О.* Вибрані твори : у 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1976. – Т. 1.
8. Інструктивно-методичні матеріали щодо контролю і оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів загальноосвітніх навчальних закладів : лист Міністерства освіти і науки України від 28 січня 2014 р. № 1 (9-47).

Савченко Александра Яковлевна
**ДИАГНОСТИКА И ДИДАКТИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ
ФОРМИРОВАНИЯ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ МОТИВАЦИИ
УМЕНИЯ УЧИТЬСЯ**

Учение младших школьников полимотивированно. Соотношение между внешними и внутренними стимулами учения динамично. Это обусловлено как возрастными, так и индивидуальными особенностями отношения детей к учебному познанию, сформированностью общей готовности к обучению, влиянием среды класса и семьи. Определены дидактические условия успешного формирования у учащихся позитивной мотивации учения: обеспечение субъектности, гуманизация учебного взаимодействия, разнообразие организационных форм обучения, справедливое оценивание, благоприятная учебно-развивающая среда, эмоциональность и проблемность содержания и методик обучения.

Ключевые слова: младшие школьники, умение учиться, полимотивированность учения, дидактические условия, формирование положительной мотивации.

Savchenko Oleksandra Yakivna
**DIAGNOSTICS AND DIDACTIC CONDITIONS FOR THE FORMATION
OF THE JUNIOR SCHOOL-CHILDREN'S MOTIVATION
OF THE ABILITY TO LEARN**

The junior school children's ability to learn is polymotivated. The dynamics of the motivation is predetermined by both the age and the individual peculiarities of the children's attitude to the academic cognition, the formation of the general readiness to learn as well as by the influence of the environment of the class and the family. The didactic conditions for the successful formation of the pupils' positive motivation to learn were defined; they are the following: the guarantee of the subjectivity of the pupils' position, the humanization of the academic interrelations, the differentiation of the organizational forms of teaching such as the justified assessment, the proper academic and entertaining environment, the emotionality and the problematic content as well as the methodology of teaching.

Keywords: junior schoolchildren, ability to learn, polymotivatation of teaching, didactic conditions, formation of the positive motivation.